

УДК 330.8:331

О.О. Шевченко,
канд. екон. наук
Національний університет
харчових технологій

ШЛЯХИ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА НАГЛЯДУ ЗА СТРАХОВОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ

В статті визначено основні проблеми регулювання страхової діяльності в Україні на підставі аналізу існуючого стану національного ринку страхових послуг та тенденцій його розвитку в умовах глобальної фінансової кризи, запропоновано основні напрямки вдосконалення страхового законодавства. Встановлено, що умовою стабільного функціонування страхового ринку, забезпечення фінансової стійкості страхових організацій, ефективного управління та розвитку страхової діяльності є не лише послідовне запровадження перспективних законодавчих норм стосовно платоспроможності, універсальних механізмів оподаткування та стандартів обліку і звітності, а й суттєве посилення інституційної спроможності та політичної і фінансової незалежності органу регулювання та нагляду за страховою діяльністю.

Ключові слова: страхування, страховий ринок, платоспроможність страховика, нагляд на основі ризиків, інституційна спроможність регуляторного органу, МСФЗ (міжнародні стандарти фінансової звітності).

The article gives crucial points of regulation insurance sector in Ukraine on the basis of detailed analysis of Ukrainian insurance sector and proposes ways to improve the insurance legislation. The conclusion of the study is the following: not only consecutive implementation of financial responsibility legislation, general tax mechanisms and reporting standards but substantial strengthening of institutional ability along with political and financial independence of insurance regulatory body are the conditions of effective functioning of insurance market, securing financial stability and effective management of insurance companies.

Key words: insurance, insurance market, financial responsibility of insurer, risks-based supervision, institutional ability of regulatory body, IFRS (International Financial Reporting Standards)

Важливою умовою досягнення загальної макроекономічної стабілізації та позитивної економічної динаміки є відновлення довіри до українського фінансового сектора та зміцнення його потенціалу як внутрішнього джерела інвестицій для національної економіки. Актуальність системних заходів щодо зміцнення фінансового сектора та усіх його складових (як банківських, так і небанківських) особливо проявилась під час хвилі банкрутств та неплатоспроможності відомих світових фінансових установ.

Стрімке зростання кредитного, валютного ризиків та ризику ліквідності в наслідок різкої зміни ключових економічних умов діяльності та суттєвих корекцій в поведінці клієнтів банків, страхових компаній, компаній з управління активами, кредитних спілок, недержаних пенсійних фондів не лише значно ускладнило виконання фінансовими установами зобов'язань, а й проявило невідкладність принципових змін в державному регулюванні та нагляді за діяльністю установ фінансового сектора. Ефективне регулювання та адекватний нагляд стає особливо важливим для досягнення стабільного функціонування страхового ринку та інших складових фінансового ринку, адже різноманітні страхові продукти здатні мінімізувати негативні наслідки кризових ситуацій для банківських і небанківських фінансових установ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження теоретико-методологічних засад страхової діяльності зробили такі вчені України, як Т.М. Артюх, В.Д. Базилевич, Н.М. Внукова, О.О. Гаманкова, А.Д. Заруба, С.С. Осадець, Я.П. Шумелда та ін. Окремі аспекти державного регулювання страхової діяльності досліджували О.Й. Жабинець, А.Л. Самойловський, В.М. Фурман та інші. Так, зокрема, О.Жабинець акцентує увагу на аналіз та оцінку особливостей і проблем уніфікації державного регулювання страхової діяльності у взаємозв'язку з процесами глобалізації європейського та світового страхового простору [1]. О.Фарат досліджує зарубіжну практику та європейські стандарти діяльності системи гарантування страхових виплат власникам страхових полісів [2]. Більшість публікацій вітчизняних та зарубіжних науковців та практиків, які з'являються сьогодні в Україні, висвітлюють зарубіжний досвід державного регулювання страхової та перестрахової діяльності [3]. Разом з тим, практично відсутні публікації, в яких би визначались основні пріоритетні завдання щодо модернізації системи державного регулювання страхової діяльності з огляду на запровадження значних регуляторних новацій в країнах Європейського Союзу та наслідки фінансових потрясінь останніх років.

Постановка завдання. Метою даного дослідження є аналіз характерних рис регуляторних вимог до страхової діяльності, що базуються на системі Solvency II, обґрунтування необхідності та послідовності запровадження таких вимог в Україні, а також визначення основних напрямків змін законодавчої та нормативно-правової бази діяльності страховиків. Наукова новизна роботи полягає в тому, що автором доведено необхідність системної модернізації державного нагляду за страховою діяльністю, наріжним каменем якої є перехід до контролю за платоспроможністю компаній на основі оцінки ризиків.

Результати. Світова фінансова криза значно загострила притаманні українському страховому ринку недоліки, пов'язані з недостатністю ресурсів для забезпечення стійкості в несприятливих зовнішніх умовах та з відсутністю надійного і гнучкого нагляду. Так, за даними Держфінпослуг за 9 місяців 2009 р. відмічалися темпи спаду більшості показників страхової діяльності порівняно до 9 місяців 2008 року. Незвична для останніх років динаміка показників свідчила про такі тенденції:

- на 12 % зменшилась кількість укладених договорів (крім н/в)*, при цьому кількість договорів, укладених з фізичними особами, знизилася на 9 %;
- на 18 % зменшились обсяги надходжень валових страхових премій, а обсяг чистих страхових премій зменшився на 19 %;
- на 2 % зменшились валові страхові виплати/відшкодування, а обсяг чистих страхових виплат — на 6 %;
- на 13 % знизилася обсяги вихідного перестрахування, в тому числі обсяги премій, сплачених на внутрішньому ринку зменшились на 17 %, а на зовнішньому зросли на 14 %;
- на 5 % зменшився обсяг страхових резервів;
- на 12 % зросли загальні активи, з них активи, визначені законодавством для представлення коштів страхових резервів — на 4 %;
- загальна кількість страхових компаній становила 475, у тому числі СК «life» (життя) — 75 компаній (збільшилося на 2 компанії), СК «non-life» (не-життя) — 400 компаній (зменшилося на 2 компанії) [4].

З Державного реєстру фінансових установ було вилучено інформацію про 28 страховиків, з відповідним анулюванням ліцензій на здійснення різних видів страхування.

Очевидно, що для подолання таких негативних тенденцій на страховому ринку не достатньо зусиль окремих страхових компаній, які демонструють кращу ринкову практику і в кризових умовах. Стає невідкладною необхідністю системна модернізація страхового ринку в цілому та моделі його державного регулювання зокрема.

* за виключенням договорів з обов'язкового особистого страхування від нещасних випадків на транспорті, їх кількість за 9 місяців 2009 року становила 420 340 870 одиниць і також зменшилась на 15%.

Важливим фактором стабільності інтегрованого страхового ринку є наявність ефективного та адаптованого регулювання, здатного випереджати розвиток несприятливих подій. Застаріле або недосконале регулювання, спрощений нагляд може негативно впливати на ефективність страхової діяльності та надійність страхових компаній.

Практично всі країни ЄС визначають цілями державного регулювання збереження платоспроможності компаній та захист прав споживачів, хоча додатково країни можуть виділяти окремі пріоритетні завдання:

- підтримку стабільності ринку або довіри до ринку;
- підтримку ефективного ринку;
- ведення ринкового нагляду;
- боротьбу з фінансовими правопорушеннями;
- підтримку конкурентоспроможного ринку;
- надання інформації для споживачів;
- забезпечення компенсаційних механізмів для споживачів.

В Україні державний нагляд за страховою діяльністю здійснюється з метою дотримання вимог законодавства України про страхування, ефективного розвитку страхових послуг, запобігання неплатоспроможності страховиків та захисту інтересів страховальників згідно з статтею 35 Закону України «Про страхування» [5].

Розглядаючи фінансову систему в цілому, а також її взаємопов'язаність із світовими ринками можна визначити головними цілями державного регулювання та нагляду збереження та посилення безпеки і фінансової стабільності (системний захист), захист індивідуальних учасників ринку (індивідуальний захист) та гарантія функціональності фінансового ринку (функціональний захист).

Мета пруденційного регулювання полягає у збільшенні його ефективності через мінімізацію ціни ризику банкрутства для суспільства, у яку включається вартість прямих втрат від неплатоспроможності страховиків, вартість попередження такої неплатоспроможності та вартість, пов'язана з фінансуванням тих банкрутств, що неминуче відбуваються.

Вихідним пунктом створення сучасної системи страхового нагляду має стати теза стосовно платоспроможності компаній: рівень платоспроможності окремого страховика повинен визначатись на основі його індивідуальних ризиків: чим вищим (більшим) є ризик діяльності конкретної компанії, тим вищими (більшими) мають бути вимоги стосовно її капіталу. Директивою від 10.11.2009 р. №2009/138/ЄС Європейської комісії затверджено систему регулювання платоспроможності страховиків (Solvency II), яка базується на трьох складових:

- кількісні вимоги до фінансових ресурсів (вимоги до страхових резервів, мінімально необхідного капіталу, нормативної маржі платоспроможності, правила інвестування);

- якісні вимоги (вимоги до внутрішніх систем контролю і управління ризиками, принципи пруденційного нагляду);

- ринкова дисципліна (вимоги до прозорості та публічного розкриття інформації).

Запровадження сучасної моделі регулювання страхової діяльності в Україні вимагає оновлення стандартів оцінювання особливих ризиків страховика, змін у правилах обліку та звітності, впровадження необхідних інструментів відстеження органами нагляду «абсолютної платоспроможності» страхових компаній. Наглядові органи повинні бути інституційно спроможними здійснювати оперативний моніторинг виконання вимог нормативної платоспроможності, розрахунку страхових резервів та інвестування, періодично контролювати надійність систем управління, якість ведення обліку, ефективність систем ризик-менеджменту та внутрішнього контролю.

Дворівнева модель Solvency II буде включати:

- необхідний капітал платоспроможності (Solvency Capital Requirement — SCR) — регуляторний рівень капіталу на основі ризику. Страховики можуть використовувати внутрішні моделі або стандартизований підхід, щоб оцінити SCR;

- необхідний мінімальний капітал (Minimum Capital Requirement — MCR) — регуляторний рівень мінімального капіталу, при якому існує великий ризик для страхувальників, що вимагає негайного втручання регулятора.

Актуальним завданням з наближення функціонування вітчизняного страхового ринку до міжнародного рівня і підвищення надійності національних страховиків є формування системи пруденційного нагляду, що передбачає забезпечення максимального обліку у діяльності страховиків таких параметрів, як рівень ризиків, адекватність оцінки страховиком реального рівня ризику, якості внутрішньої системи управління і контролю за ризиками, відповідного бухгалтерського обліку і фінансової звітності, виявлення недоліків у діяльності страховиків на ранніх стадіях їх розвитку.

Для побудови якісної системи пруденційного (запобіжного) нагляду в Україні державний уповноважений регуляторний орган потребує розробки змістовних ризикорієнтованих підходів нагляду за страховою діяльністю, виходячи з реальної оцінки ризиків діяльності страхових компаній з позиції впливу потенційних загроз на фінансову стійкість страховиків.

До першочергових заходів щодо впровадження системи пруденційного нагляду відносяться:

- розробка загальних принципів ідентифікації та оцінки ризиків діяльності страховиків на основі міжнародного досвіду;
- удосконалення існуючих тестів раннього попередження з урахуванням міжнародного досвіду;
- корегування форм та технологій звітності страховиків для забезпечення необхідного наглядового моніторингу, а також відстеження стану та тенденцій в окремих галузях страхового ринку;
- удосконалення нормативно-правових актів з питань пруденційного регулювання, у тому числі стосовно вимог, норм та правил для приведення їх до міжнародновизнаних принципів та стандартів;
- визначення державним уповноваженим регуляторним органом вимог до систем управління ризиками в страхових компаніях.

На досягнення мети докорінної модернізації системи державного регулювання і нагляду за страховою діяльністю спрямовані проекти відповідних змін до чинних законів. Зокрема, вже кілька років у Верховній Раді України знаходяться законопроекти «Про внесення змін до Закону України «Про страхування» (нова редакція), «Про внесення змін до Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг». Зазначеними проектами пропонується запровадження низки прогресивних регуляторних норм стосовно правил реєстрації та ліцензування страховиків, встановлюються вимоги до систем управління компаніями, визначаються процедури розкриття інформації про осіб, що здійснюють контроль над страховиком, та вимоги до звіту про корпоративне управління тощо. Але головною новацією принципових законодавчих змін мають стати нові, засновані на системі оцінки ризиків, підходи до показників платоспроможності страхових компаній.

Не менш важливими видаються зміни законодавства в частині поширення на страхову діяльність Міжнародних стандартів фінансової звітності. Розбіжності між Національними стандартами бухгалтерського обліку (НСБО) та Міжнародними стандартами фінансової звітності (МСФЗ) настільки значні, що існує вірогідність істотної зміни інформації, поданої у фінансових звітах компаній. Поточні недоліки НСБО, в тому числі недостатня консолідація або відсутність відповідної чи розгорнутої пояснювальної інформації щодо афілійованих осіб та кінцевих бенефіціарних власників, не дають змоги споживачам послуг чи користувачам інформації дати правильну оцінку фінансовому стану та діяльності компанії. Тому проект Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про бухгалтерський облік», спрямованих на усунення зазначених розбіжностей та на впровадження МСФЗ і в сфері страхової діяльності також має бути підтриманий парламентом.

Третім елементом системних законодавчих змін правил страхової діяльності, без якого запровадження Solvency II не дасть бажаного ефекту в частині цілей консолідації страхового ринку, є забезпечення переходу страхового сектора на універсальні принципи оподаткування прибутку. Адже за оцінками зарубіжних експертів до 90 % українських страхових компаній є так званими «схемними» компаніями, що займаються не поширенням справжніх страхових продуктів, а схемами податкової оптимізації. Відповідні законодавчі ініціативи також не один рік знаходяться в парламенті.

Крім названих напрямків удосконалення правових засад страхування важливо не полишити принципове питання стосовно зміцнення інституційної спроможності державного регуляторного органу — Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України. Засади формування та функціонування комісії та практика останніх років свідчить про нагальну потребу посилення політичної та фінансової незалежності цього колегіального органу з метою забезпечення кадрової сталості та практичної послідовності в досягненні цілей державного регулювання небанківських фінансових установ.

Висновки. Формування ефективної системи нагляду та регулювання страхової діяльності на основі Solvency II буде сприяти забезпеченню консолідації, та в подальшому, стабільності, цілісності та розвитку українського страхового ринку, захисту інтересів споживачів страхових послуг та підвищенню конкурентоспроможності національних страхових компаній в умовах глобалізації. Впровадженню нагляду на основі оцінки ризиків має передувати схвалення Верховною Радою України законопроектів стосовно змін до базових законів з питань страхування, оподаткування, бухгалтерського обліку, регулювання ринків фінансових послуг.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Жабинець О.Й.* Державне регулювання страхової діяльності у контексті глобалізації світового страхового простору. Науковий вісник НЛТУ України. — 2008. — Вип. 18.10.
2. *Фарат О.І.* Передумови створення в Україні ефективної системи гарантування виплат у сфері страхування життя згідно з європейськими стандартами. Науковий вісник НЛТУ України. — 2007. — Вип. 17.8
3. *Внукова Н.М.* Страхування: теорія та практика: навчально-методичний посібник. — Х.: Вуручкнига, 2004. — 371с.
4. *Сайт* Верховної Ради України. Закон України «Про страхування» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.rada.gov.ua.
5. *Сайт* Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України. Ринок страхування України за 9 місяців 2009р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.dfp.gov.ua.

Шевченко О.О. — shevchenko.ukma@gmail.com

Надійшла до редколегії 15.04.2010 р.

Стаття рекомендована до друку
д-ром екон. наук, проф. Зайчківським А.О.